

اکیسی

Azərbaycan Milli Mətbuatı - 150

"Üzeyir Hacıbəyli çoxşaxəli yaradıcılığı ilə Azərbaycan mədəniyyəti tarixində silinməz iz qoymuş qüdrətli şəxsiyyətlərdəndir. Ömrünü cəmiyyətin mədəni tərəqqisinə həsr edən fədakar ziyalının yüksək mədəni-estetik dəyərə malik irsi Azərbaycan xalqının XX əsrin ilk onilliklərindən vüsət almış ədəbi-mədəni intibahının aynasıdır... Üzeyir Hacıbəyli eyni zamanda parlaq bədii dühası sayəsində Azərbaycan dramaturgiyasına dəyərli töhfələr vermiş, alovlu publisistikası ilə mətbuat salnaməsinə yeni səhifələr yazmışdır. Onun azərbaycançılıq məfkurəsi ilə doğrulmuş dolğun ictimai-siyasi fəaliyyəti əsl vətənpərvərlik nümunəsidir".

*İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti*

Bu il anadan olmasının 140-cı ildönümü tamamlanan Üzeyir bəy Hacıbəyli mədəniyyət tariximizdə daha çox böyük bəstəkar, opera sənətimizin banisi kimi tanınmışdır. O, ömrünün təxminən 45 ilini musiqiyə vermiş, milli musiqimizi yeni keyfiyyətlərlə zənginləşdirmiş, onun nəzəri əsaslarını yaratmış, müasir ruhlu kadrlar yetişdirmiş, həm də bunu klassik vüsət və parlaqlıqla etmişdir. Əsərləri dünya musiqi incisinin nümunələrinə çevrilmiş, yaradıcılığı nəinki zamanın ruhunu, fikri mübarizəsini, eyni vaxtda estetik tələblərini, zövqünü, bədii düşüncəsini əks etdirmişdir.

Üzeyir bəy Hacıbəyli həm də görkəmli ədib, böyük yazar idi. Həm dramaturgiyada, həm də publisistikada öz dəst-xəti

tərəqqi mənası daha parlaq şəkildə göz önündə ucalır, məzmununun genişliyi, dərin və aydın mənası ilə adamı heyran qoyur.

Ali həqiqətlər uğrunda

Bəllidir ki, bədii publisistika ədəbiyyatın hadisələri ən tez əks etdirən, həyatla sürətli şəkildə ayaqlaşmağa can atan janrıdır. Zamanın müasir çağırışlarına cavab vermək, qarşıya çıxan suallara aydınlıq gətirmək publisistikanın əsas vəzifəsidir. Üzeyir bəy Hacıbəylinin publisistik əsərləri də insanların gündəlik həyatından, bu həyatın canlı qaynaqlarından doğan böyük problemləri əks etdirir, çox vacib məsələlərin həllinə istiqamət verir. Ən mühüm

Qeyd edək ki, satirik gülüş, yumor Üzeyir bəyin həm təbiətinin, həm də yaradıcılığının, o cümlədən publisistikasının mayasını təşkil edirdi. Təsədüfi deyil ki, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mətbuatının aparıcı janrlarından olan felyeton onun ədəbi irsində əhəmiyyətli yer tuturdu.

Üzeyir bəyin zəngin yumoristikası vaxtilə mətbuat səhifələrində "Ordan-burdan", "O yan-bu yan" rubrikası altında dərc etdirdiyi yazılarda özünü aydın göstərirdi. Onun "Bazar söhbəti", "Məzhəkə", "Təhsil" kimi satirik hekayələrini, "Rəfiqimdən məktub", "Üçüncü dəllək", "Məclisimizin duzu", "O, heç", "Tərəqqi və gerilik", "Ha fikir edirəm, başa düşmürəm!" felyetonları dövrünün ən mühüm problemlə məsələlərinə həsr edilmişdir. Həmin yazılar publisistik məziyyətləri, ictimai-siyasi məzmunu və bədii dəyərləri ilə seçilirdi. Bu silsilədən olan məqalələrdə Üzeyir bəy Bakı Şəhər Dumasının "fərsiz deputatlarını" rüsvay edir, tutduqları mənəbə layiq olmadıqlarını, siyasi mövqelərinin sürüşkənliyini, saxtılığını açıb göstərirdi. Fəaliyyətsiz "qlasnları" barsız ağaclara bənzədirdi.

Üzeyir bəy Hacıbəylinin çoxşaxəli yaradıcılığı ilə hərtərəfli tanış olduqdan sonra onun ayrı-ayrı qollarının bir mənbədən qaynaqlandığını, hamısının da bir-birinə

Qəzetdəki fəaliyyətində Ü.Hacıbəyli özünü istedadlı, dərin düşüncəli və ideyalyı bir publisist kimi göstərmişdir. Təsədüfi deyil ki, onun mətbuatda 900-ə yaxın məqalə və felyetonları çap olunmuşdur ki, bunlardan 100-dən çoxu "Azərbaycan" qəzetinin payına düşür. Görkəmli yazar həm gündəlik hadisələrdən bəhs edir, həm perspektivə diqqət yönəldir, qaranlıq mətləblərə işıq salırdı. Onun hər gün baş verən cari hadisələrə də baxışı fərqli idi, onları səlis publisistik üslubda qələmə alırdı. Misal kimi, müəllifin cümhuriyyət dövründə "Təəssürat" başlığı ilə yazdığı məqalələri göstərmək olar.

Ölkəmizin bugünkü inkişafı bütün dünyanın diqqətini cəlb etdiyi, bu yüksəlişi çoxlarının gözüünün götürmədiyi bir dövrdə istər-istəməz Üzeyir bəyin "Bayrağımız sarsılmaz" yazısı yada düşür. Yazı həcmco kiçik olsa da, mənacə dərin, publisistik nöqtəyi-nəzərdən çox dəyərlidir. Buradakı hər sətir, hər fikri Ü.Hacıbəylinin publisistikasına epiqraf kimi də götürə bilərik. "Müqəddəs bayrağımızın münəvvər rəngləri, günəşin ziya və şəfəqləri kimi təcəlli edir. Zülmət dostu olan sağ və sol düşmənlərimizin xain gözləri bu nurlardan qamaşır".

cəhətlərini heç zaman unutmur, dəqiq cizgilərlə dövrün mənzərəsini canlandırır.

"Biz hamımız qafqazlı balalarıyıq"

Ötən əsrin əvvəllərində milli məsələ çar Rusiyasında və keçmiş imperiyada yaşayan xalqların həyatında ən ağır, çətin və müşkül məsələlərdən idi. Çar Rusiyasının dövlət quruluşu bu məsələni nəinki həll edə bilməmiş, əksinə, "parçala və hökm sür" prinsipi ilə fitnə-fəsad, xalqlar arasında təfriqə salıb, onları bir-birinə qırdırmaq, yerlərdə müxtəlif üsullarla kütləvi qırğınlar yaratmaq yolu tutmuşdu. Əbəz yerə deyild ki, o dövrdə tanınmış rus ictimai-siyasi xadimlərinin özləri Rusiyanı "xalqlar həbsxanası" adlandırırdılar. Azərbaycanın digər mütərəqqi maarifçiləri, demokratik görüşlü ziyalıları kimi, təbii ki, Üzeyir bəy də bu vəziyyətdə biganə qala bilməzdi. O, əsərlərində çarizmin milli ayrı-seçkilik siyasətini nifrətlə damğalayır: "Rusiya məmləkətində hamı bərabər deyildi, hamıya bir gözlə baxmırdılar. Birinə hörmət edirdilər, o birsinə məhəl qoymurdular. Biri olurdu qul, o biri onun başının sahibi" ("İrşad" qəzeti, 11 may 1906-cı il, № 110).

O, müxtəlif millətlərin ixtiyarının necə əllərindən alındığını, ictimai-siyasi hüquqlarının tapdandığını müfəssəl qeyd edərək, deyirdi: "Biz müsəlmanların halı hamıdan yaman idi".

Üzeyir bəy Hacıbəyli milli məsələdən danışarkən heç bir düşüncə məhdudluğuna, insaniyyətə zidd fikirlərə yer vermirdi, məsələlərə əsl humanizm mövqeyindən yanaşır, xalqlar arasında bərabərlik, əmin-amanlıq, məhrəbanlıq ideyasını təbliğ edirdi. Onun "İrşad" qəzetinin 9 mart, 1906-cı il tarixli, 64-cü nömrəsində dərc edilmiş "Biz hamımız qafqazlı balalarıyıq" sərlövhəli məqaləsində qoyulan məsələlər, bu gün ərazi bütövlüyünün, suverenliyinin bərpasından sonra Cənubi Qafqazda əbədi sülh, təhlükəsizlik, daimi məhrəban münasibətlər üçün bütün region xalqlarına çağırışlar edən, təşəbbüsü üzərinə götürən, məkrli məqsədlərlə regionumuzu qarışdırmağa çalışan kənar qüvvələrin bəd əməlləri ilə birgə buralardan kənarlaşdırılmasına çalışan Azərbaycanın arzuları, gələcəyə baxışları ilə necə də üst-üstə düşür. Bu arzuların mənbəyi, istinad nöqtəsi Üzeyir bəy Hacıbəyli kimi dahi fikir adamlarımızın sağlamlıq təfəkkürüdür. Azərbaycanın gələcək taleyi ilə bağlı öz əsərlərində müəyyən etdiyi yoldur.

İdeallarla əxlaqın vəhdəti

Üzeyir bəy Hacıbəyli insanın idealları ilə əxlaqını üzvi vəhdətdə görürdü. O, göstərirdi ki, yalnız özünü düşünən, hər işdə, hər başlanğıcda öz mənfəətini güdən adam yüksək ideallardan uzaq olub insanlara zərər verəcək, daha dərindən baxdıqda isə görəcəksən ki, özü də axırda müflis olub peşmanlıqla ömrünü başa vurur. Biz bədbəxtliklərə bir də ona görə düşər oluruq ki, bu sadə həqiqəti anlamırıq. Üzeyir bəy yazırdı: "Biz bunu anlamırıq ki, hər bir fərdin rifah və səadətə ömür sürüb yaşaması üzv olduğu camaatın rifah və səadətinə bağlıdır. Odur ki, heç vaxt ümum-camaatın mənfəətini nəzərə almayıb, ancaq öz xüsusi mənfəətimizi gözəliyrək.

Biz elə güman edirik ki, birimizin səadət və nikbəxtliyi digərimizin ziyyət və bədbəxtliyindən asılıdır... halbuki bizim səadətimiz ilə yoldaşımızın səadətində böyük bir irtibat vardır. O irtibat qırıldıqda heç birimizin səadəti bağı qala bilməz ("İrşad" qəzeti, 23 fevral, 1907, № 32).

Üzeyir bəy publisist yazılarında humanizmin, azadlığın böyük müdafiəçisi kimi çıxış edir. O göstərir ki, insan şəxsiyyəti yalnız azad və sərbəst olduqda təbii ki gözəl istedad və keyfiyyəti meydana çıxara bilər. Təzyiq və sıxıntı küt, qorxaq, namərd və aciz adamlar yetirir. Azadlıq isə insanı ucaldır, gözüaçaq, cəsur və nəcib edir. Ədib böyük istedad, qabiliyyət tələb edən işlərin bəzən bacarıqsız adamların əlinə keçməsinin yaratdığı mənzərəni də "Hər işi öz əhlina tapşırmaqlı" adlı məqaləsində parlaq bəyalarla əks etdirir.

Üzeyir bəyin 1908-ci ildə "Biz nə tövr iş görürük" sərlövhəli felyetonu da bu cəhətdən son dərəcə xarakterikdir. Burada müəllif cəmiyyəti riyakarlıqdan, mənasız görüntü və boşboğazlıqdan çəkinməyə, dünyada baş verən dəyişiklikləri çevik qiymətləndirməyə, kiçik, amma davamlı dəyişikliklərlə böyük nəticələr yaratmağa, felyetonda ifadə edildiyi kimi desək, "sichən boya işlərdən başlayıb fil boya işlərə doğru irəliləməyə" çağırır.

Üzeyir bəy Hacıbəyli kimi şəxsiyyətlər xalqların taleyindəki ən uca zirvələrdir. Zamanın hansı mərhələsində olursa olaq, bu zirvələrdən düşən işıq yolumuzu aydınladır, cəmiyyəti ali məqsədlərə doğru yönəldir.

*İradə ƏLİYEVA,
"Azərbaycan"*

ilə şöhrət tapmış, milli mətbuat tarixində silinməz izlər qoymuşdur. O, ədəbi yaradıcılıqla iki istiqamətdə məşğul olmuşdur: bir tərəfdən dövrünün tanınmış qələm sahibini kimi çoxlu sayda dərinhəzmunlu publisistik əsərlər, felyetonlar yazmış, digər tərəfdən isə opera və operettaların ədəbi mətnlərini yaratmışdır.

Zamanın fəvqində

Dahi bəstəkar musiqi sənətində o qədər böyük zirvələri fəth etmişdi ki, hətta uzun illər ərzində çoxları onun kamil bir publisist olmasından, şirin, dərin ictimai məzmunlu felyetonlarından, ədəbi səhnəciklərindən, satirik miniatürlərindən, publisistik yazılarından, "Molla Nəsrəddin" məktəbinin ən qüdrətli təmsilçilərindən biri kimi davamlı fəaliyyətindən xəbərsiz qalmışdır. Yalnız 1964-cü ildə akademik Mirzə İbrahimovun redaktorluğu ilə Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyası tərəfindən toplanıb çap olunmuş dörd cildəndən ibarət "Əsərləri" meydana çıxandan sonra müasir oxucu Üzeyir bəy Hacıbəylinin ədəbi fəaliyyəti barədə geniş təsəvvürlər qazana bilmişdir. Oxucular onun necə usta qələm sahibi olduğunu, dövrünün ən vacib məsələlərinə aid əsərlər yazdığını, bu əsərlərdə hər zaman üçün vacib olan əbədi həqiqətlərin öz əksini tapdığını görmüşlər.

Məlum həqiqətlərdən biri də odur ki, bütün dövrlərdə böyük sənətkarların yaradıcılığı, ölməz sənət əsərləri həmişə insanların diqqətini cəlb etmiş, canlı fikirlərin yaranmasına vəsilə olmuşdur. Əlbəttə, bu diqqət və marağın həmişə eyni səviyyədə və məzmununda olduğunu iddia edə bilmərik. Zamanın ictimai mənzərəsindən, ideallarından asılı olaraq bu maraqlar bəzən ən yüksək mənziləsinə yüksəlir, bəzən isə nisbətən səngiyir. Hər nəsil öz məqsədləri, ictimai meyilləri üçün keçmiş irsə bir dəlil, dayanacaq axtarır. Bu irsin işığında öz ideallarını daha geniş əhatədə yaymağa, məqsədlərinə doğru sürətli addımlarla irəliləməyə çalışır. Üzeyir bəy Hacıbəyli isə zamanın fəvqində duran o xoşbəxt sənətkarlardandır ki, onun əsərləri hansısa vaxtın ictimai-siyasi mündəricəsinin tələblərinə təbə deyildir. İnsan ruhunun, insan psixologiyasının ən dərin qatlarına nüfuz etdiyi üçün bu əsərlər hər zaman aktualdır, öyrədicidir, yol göstərir.

Üzeyir bəy Hacıbəylinin xoşbəxtliyi həm də bundadır ki, zaman keçdikcə onun böyüklüyü, fəaliyyətinin humanist və mü-

isə bu cavabların hər biri mücərrəd, yaxud yanlış cavablar deyil, məhz aydın, sadə və doğru cavablardır. Bu əsərlərin müəllifi yaşadığı çox müəkkəb, hər cəhətdən ziddiyyətli dövrün təlatümləri içində qətiyyənlə itib-batmır, tərəqqi və inkişafa kömək göstərən həqiqətləri üzə çıxararaq kamil qələmi ilə dahiyanə şəkildə cəmiyyətə çatdırır. Yazılarının heç birində mürtəce fikirlərə, öləri duyğulara, yalançı hisslərə qəpilmir.

Üzeyir bəy Hacıbəylinin musiqisi kimi, publisistik əsərləri, o cümlədən felyetonları da onunla insanlar arasında mükəllimə, dialoqdur. Publisistik əsərlərində tutduğu mövqə, müdafiə etdiyi ali həqiqətlər qəbəri şəkildə nəzərə çarpır. Üzeyir bəy oxucunu müəyyən fikirlərə inandırmaq, yaxud müəyyən yanlış meyllərdən vaxtında döndərmək üçün çəvik bir vasitə kimi sözün gücündən böyük məharətlə istifadə edir. Elə böyük yazarı publisistika sahəsinə gətirən, zamanəsinin ən görkəmli qələm sahiblərindən biri kimi yetişdirən səbəb də onun aid olduğu cəmiyyətlə üz-üzə, göz-gözü danışmaq, mütərəqqi fikirlərini, düşüncələrini mümkün qədər çox insana çatdırmaq, onlara bu fikirləri asılmaq arzusu idi.

Elə məhz buna görə də Üzeyir bəy Hacıbəylinin publisistik çıxışları xüsusən 1905-ci il inqilabından sonra, eləcə də Birinci Dünya müharibəsi dövründə, Azərbaycan Xalq Cümhuviyyətinin qurulduğu zamanlarda, milli dilimizdə mətbuat orqanlarının sayının artdığı, demokratik azadlıqların genişləndiyi, maarifpərvərlik meyllərinin son dərəcə gücləndiyi vaxtlarda xüsusilə müntəzəm və aktiv xarakter daşmışdır.

Üzeyir bəy bədii yaradıcılığa publisistika ilə başlamışdır. O dövrün "Kaspi", "Həyat", "İrşad", "Tərəqqi", "Həqiqət", "İqbal", "Yeni iqbal" qəzetlərində çıxış etmişdir. "Molla Nəsrəddin" jurnalı da onun yaradıcılığında mühüm yer tutmuşdur.

Gələcəyin dahi bəstəkarı, ilk növbədə, jurnalist və publisist kimi qələmini ən müxtəlif mövzularda sınamışdır. Çoxsaylı məqalələr, felyetonlar, satirik miniatürlər, oçerklər, parodiyalar və s. yazmışdır. Tədqiqatçıların qənaətinə görə, Üzeyir bəy 65-dən çox gizli imza ilə çıxış etmişdi. Belə ki, o, "Filankəs", "Bəhmənkəs", "Bikəs", "Bir şəxs", "Adı bəy, özü Filankəs" kimi imzalardan istifadə edib. Məqalə və felyetonlarının altından ən çox yazdığı imza isə "Filankəs" olub.

sız bağlı olduğunu yəqin edirsən. Müəllifin "Dövlət Duması", "Ata və oğul", "Kələkbazlar", "Üçüncü dəllək", "Məzhəkə", "Müalicə", "Moizə" və digər qaravəlli və satirik miniatürlərini oxuduqca aydın olur ki, bunlar ədibin sonrakı möhtəşəm əsərlərinin bir növ müqəddəsidir. Bu yazılar həm də Üzeyir bəyin qorxmaz, cəsarətli bir insan olduğunu təsdiqləyir. Onun böyük istedadının bir göstəricisi də odur ki, əsərləri hansı zamanda oxunsa, sanki həmin dövrün qüsurlarını, problemlərini açıqlayır.

Üzeyir bəyin felyetonları da elə güclü təsir qüvvəsinə malik idi ki, onların ucbatından bəzən hökumət qəzetləri belə bağlayırdı. Məsələn, Əhməd bəy Ağayev 1905-ci ildə çar Rusiyasında xalqların hüquqları ilə əlaqədar elan olunan 17 oktyabr manifestindən sonra yeni qəzet açmışdı. Nəşrini dörd il davam etdirən həmin "İrşad" qəzetinin bir sıra nömrələri məhz Üzeyir bəyin redaktorluğu ilə dərc olunmuşdu. Lakin bundan da çox maraqlı doğuran fakt odur ki, qəzet iki dəfə Üzeyir bəyin felyetonlarının toxunduğu məsələlərin yuxarı dairələrə xoş gəlmədiyindən nəşrini dayandırmışdı.

İlk dəfə "Stolipin xəyalı" felyetonu səbəbindən bağlanan "İrşad"ın yenidən çıxması mümkün olur. İkinci dəfə isə "Nağıl" felyetonu onun birdəfəlik bağlanması ilə nəticələnir.

Xüsusi vurğulanmalıdır ki, Üzeyir bəyin publisistik yaradıcılığının ən qızğın dövrü 1905-1915-ci illərə təsadüf edir. Əslində, bu, həmin dövrün tələbi idi. Çünki həyatdan doğan problemlər, gündəlik vacib suallara operativ cavab verəcək ən münasib janr məhz publisistika idi.

"Azərbaycan" qəzetinin redaktoru

Üzeyir bəyin publisistika fəaliyyətinin mühüm bir hissəsi "Azərbaycan" qəzetilə bağlı olmuşdur. 1919-cu ildə "Azərbaycan" qəzetinə redaktorluq etməyə başlayanda Üzeyir bəy Hacıbəyli artıq peşəkar jurnalist idi. O, redaktorluğu dövründə də qəzetin səhifələrində müxtəlif imzalarla çıxış edirdi. Cümhuriyyətin həyatı qəzetdə hərtərəfli işıqlandırılırdı. Üzeyir bəy tutarlı yazıları ilə gənc, müstəqil respublikanın düşmənlərinə cavab verir, ermənilərin törətdikləri qırğınlardan bəhs edir, xalqa öz dostunu da, bədxahını da tanıdır. O, "Azərbaycan" qəzetinə qara yaxanlara, bəhtan atanlara da özlərinə layiq cavab verir.

